

І сьогодні майстри Закарпаття при спорудженні рублених будинків за допомогою ручного інструменту використовують методи роботи, які прийшли до нас з глибини століть

Дерев'яне домобудування Прикарпаття та Закарпаття

ДОСВІД СТОЛІТЬ І СУЧАСНІСТЬ

У Харківському національному технічному університеті сільського господарства ім. Петра Василенка вже стали традиційними студентські експедиції з дослідження традицій домобудування Прикарпаття та Закарпаття, а також вивчення сучасних технологій цього давнього мистецтва

Перша з таких експедицій відбулася у 2011 р. і охопила Львівщину та Закарпаття. Вибір саме цього регіону був не випадковим, оскільки майже половина малоповерхових будинків у ньому споруджується з деревини.

Дерев'яне домобудування є не лише сукупністю конструктивних рішень і технологічних прийомів, воно, значною мірою, є явищем культури. А для кращого розуміння тенденцій розвитку дерев'яного домобудування слід вивчити його витoki. Тому ціл-

ком природно, що передусім наші студенти побували в Музеї народної архітектури та побуту «Шевченківський гай» у передмісті Львова. Надзвичайно цікавим є історико-етнографічний підхід до створення експозиції, відповідно до якого відтворюються цілісні комплекси будівель (садиби різних соціальних прошарків), типові для історико-етнографічних зон, що склалися наприкінці XIX сторіччя, — Бойківщини, Гуцульщини, Лемківщини, Поділля та Полісся. Особливо представлені Буковина, Волинь, Львівщина

та комплекс старовинної містечкової архітектури «Старе містечко».

Одними з найбільш давніх будівель музею є Миколаївська церква 1763 р. із с. Кривка та курна (тобто, без димоходу) хата 1792 р. із с. Орявчик (Центральна Бойківщина). Стіни хати складені з ялинових напівкругляків, з'єднаних у простий замок. Дах хати високий, вигнутий. Що стосується планування хати, то є певна відмінність від звичного компонування (житлове приміщення — сіни — комора). А саме, житлова частина, так звана «хижа», розташована між коморою та сіньми, що сприяє її утепленню. Як виявилось, основні горизонтальні елементи бойківських хат перебувають у співвідношенні «золотого перетину» до їх горизонтальних елементів.

Цікавими є й господарські будівлі кінця XIX ст. з ялинових колод, які, як вважається, значною мірою подібні тим, що зводилися за часів Київської Русі.

Окрім садиб, що склалися з хати та окремих господарських споруд, Бойківщині та Лемківщині притаманні т. зв. довгі хати, у яких житло та господарські приміщення поєднувалися в ряд під одним дахом: хата — сіні — комора — хлів — тік. На Гуцульщині поширене П-подібне планування садиб. Подібно хатам Бойківщини, житлова частина розміщується між сіньми та коморою, а з боків до них примикають піднавіс та кліть. На Гуцульщині виник і особливий тип садиби — з подвір'ям, вимощеним камінням і обнесеним огорожею, всередині якої розташовані житлові та господарські будівлі.

Представлена в музеї і селянська хата 20-х років минулого сторіччя. Вона має описане вище однорядне планування, зруб будівлі — з букових кругляків, які місцями припасовані. Проміжки між кругляками заповнені глиною, внутрішні поверхні стін у всіх приміщеннях зарівнені глиною з половиною.

Цікаві пам'ятки зодчества учасники експедиції побачили і в музеї «Старе село» (с. Колочава Межигірського району Закарпатської області), де в мальовничій місцевості розташовані близько десяти житлових і господарських будівель із предметами домашнього побуту та народних промислів XIX–XX ст.

І сьогодні майстри Закарпаття при спорудженні рублених будинків за допомогою ручного інструменту використовують методи роботи, які прийшли до нас з глибини століть, при спорудженні рублених будинків за допомогою ручного інструменту. Викладачі та студенти мали нагоду попрактикуватися в знятті кори з колоди та видовбуванні в ній поздовжнього укладального пазу, а також допомогти у вирубанні чашок для з'єднань з іншими колодами. Перевагою цієї технології є найменше пошкодження волокон деревини на поверхні колоди, що сприяє її стійкості.

Однак частіше дерев'яні будинки виготовляють з оциліндрованих колод. Учасники експедиції оглянули виробництво оциліндрованих колод у ПАТ «Явір» (с. Івано-Франкове). Для виготовлення такої колоди потрібно здійснити торцювання колоди на задану довжину, оциліндрувати її, вифрезерувати укладальний паз, вирізати (чи вифрезерувати) чашки та пропиляти компенсаційний паз для запобігання виникненню тріщин усихання. Найбільш досконале обладнання потребує лише одного встановлення заготовки при виготовленні оциліндрованої колоди.

Альтернативною технологією є виготовлення будинків із клееного бруса. Хоча перші дерев'яні клеєні конструкції були винайдені наприкінці XIX ст., їх широке використання розпочалося через декілька десятків років (після освоєння технології зрощування

піломатеріалів на зубчастий шип і налагодження промислового виробництва синтетичних водостійких клеїв) спочатку в США, а з 60-х років минулого сторіччя — і в Європі.

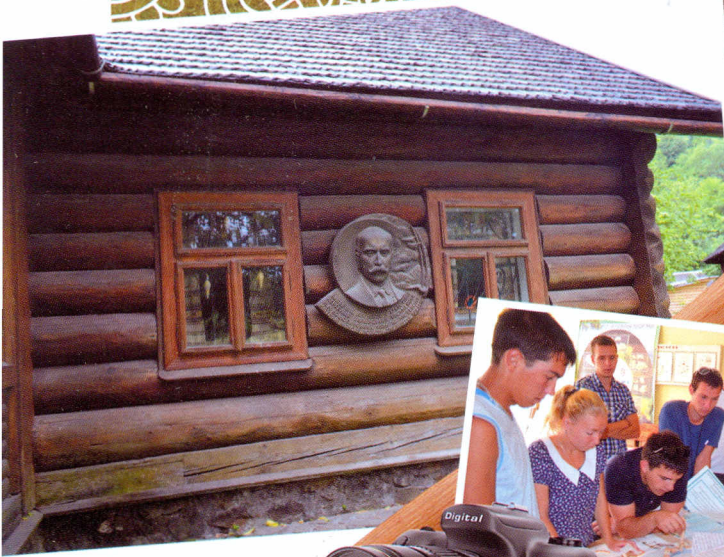
Студенти мали змогу детально ознайомитися з виробництвом клеєного бруса в ТОВ «Дерев'яний дім» у м. Яворів та побували на будівельному майданчику, де це підприємство здійснювало спорудження будинку з клеєного бруса.

Вельми пізнавальною була й екскурсія на виробництво ТОВ «БРАМА» в с. Рясне-

Руське, яке спеціалізується на виготовленні міжкімнатних дверей.

Добре запам'яталася всім і чудова природа Закарпаття, та, особливо, її перлина — озеро Синевир. Із вдячністю зазначимо, що значну допомогу в організації екскурсій надали співробітники Національного лісотехнічного університету України професор Бехта П. А., доцент Салабай Р. Г., асистенти Салдан Р. Й. і Лютий П. В.

Влітку 2015 р. відбулась експедиція в передгір'я Карпат — м. Косів і Косівський

вельних конструкцій. Студенти взяли участь в обговоренні проекту ландшафтного облаштування скверу з альтанкою з деревини та отримали досвід макетування в архітектурних проектах малих архітектурних форм з деревини.

Студенти та викладачі побували на лісопильно-деревобробному СВКП «Мрія» у м. Криворівня та на підприємстві ТОВ ТМ «Карпатдеревбуд», яке зводить будинки за технологією «дикого» зрубу, з оциліндрованих колод, з клеєного бруса та каркасні будинки. І при цьому ознайомилися не лише з технологіями домобудування, а також і з чудовою природою Прикарпаття! У літературно-меморіальному музеї Івана Франка студенти дізналися про його творчі зв'язки з Харківщиною.

І цього року викладачі кафедри деревоброблювальних технологій та системотехніки лісового комплексу ХНТУСГ і студенти відповідних спеціальностей під керівництвом завідуючої кафедри Суски А.А. побували на Івано-Франківщині. Знову КІПДМ ЛНАМ, за сприяння директора доц. Юрчишин Г.М., гостинно зустрів студентську експедицію. Під час ознайомлення з Інститутом особливу увагу було приділено розробкам конструкцій та декору будівель і споруд з дерева, впровадженням на підприємстві «Карпатдеревбуд».

район Івано-Франківської області, з яким неодмінно асоціюється самотутнє домобудування Гуцульщини та всього Карпатського краю.

Своєрідною базою експедиції у м. Косів, за підтримки тодішнього в. о. директора Дутки В.Я, став Косівський інститут прикладного та декоративного мистецтва Львівської національної академії мистецтв (КІПДМ ЛНАМ). Студенти побували у творчих лабораторіях

інституту. Професор ЛНАМ Ходан В.В. і провідні викладачі інституту розповіли про тонкощі художньої деревообробки і реставрації, передали нашій кафедрі посібники з художньої деревообробки, написані в КІПДМ ЛНАМ. Особливо зацікавило наших студентів міжнародне співробітництво Інституту в галузі декоративно-прикладного мистецтва та розробки дерев'яних буді-

Разом з кандидатом мистецтвознавства, викладачем КІДПМ Вахом І.С., який був нашим незмінним гідом протягом цієї експедиції, студенти ознайомилися із традиціями та сучасним етапом розвитку дерев'яного домобудування, історією та чудовою природою Прикарпаття. Експедиція побувала у Ворохті, Яремчі, Криворівні, Буковелі та Верховині, де розташовані дослідницькі будівельні майданчики дерев'яного домобудування підприємства «Карпатдеревбуд».

Студенти мали змогу ознайомитися з особливостями смереки та ялини як основних місцевих матеріалів для дерев'яного домобудування, прикладами проектування та виготовлення дерев'яних конструкцій, дерев'яних рам з опорними вузлами та гнуктоклеєних рам. Спостерігаючи різні етапи будівництва, учасники експедиції побачили устрій фундаментів, різноманітні конструкції будинків, використання різних видів врубок, зрощування елементів столярно-будівельних виробів. Особливу увагу було приділено вузловим з'єднанням елементів дерев'яних конструкцій типу «Грейм» (на сталевих пластинах). Це з'єднання нагелями (гнучкими стрижнями, що протидіють зсуву з'єднаних елементів, працюючи при цьому на згин) з використанням листової сталі має два різновиди. По-перше, це накладання сталевих

пластин на бічні поверхні елементів конструкції (наприклад, ферми), які з'єднують. При товщині пластин до 2 мм їх прибивають гвіздками без попереднього свердління. По-друге, для більш навантажених елементів конструкції, додатково вводять сталеві пластини у вузькі прорізи в з'єднаних дерев'яних елементах. При товщині пластин більше 2 мм дерев'яні елементи просвердлюють разом з пластинами та з'єднують болтами. Оскільки на зріз працюють багато нагелів, вони здатні витримувати значні зусилля при відносно малих розмірах.

Дуже змістовною була й бесіда щодо використання хімічних засобів захисту дерев'яних конструкцій від загнивання та біологічних пошкоджень.

У Ворохті на підприємстві «Волочава-Ліс» учасники експедиції ознайомилися з виробництвом традиційного для Прикарпаття покрівельного матеріалу, який знову набуває популярності, — гонту. Його виготовляють двох розмірів по товщині (15 мм або 25 мм) з висушених ялинових дошок. Після поділу дошки на ділянки (типово, розмірами від 180×300 мм до 250×400 мм) їх фрезерують по кромці, створюючи елементи замкового з'єднання. Після цього заготовки обробляють антисептиком і висушують на стелажі на відкритому повітрі. Завер-

шальна операція обробки — нанесення багатокомпонентного лаковмісного захисно-декоративного покриття.

До культурної програми експедиції увійшло знайомство з історією та самобутньою культурою краю, народними промислами (значна частка яких пов'язана з деревообробкою), відвідування музеїв м. Косіва. Усім запам'яталася чудова природа Прикарпаття, похід у гори, збирання чорниці, стрімкі гірські річки, тепла та доброзичлива атмосфера спілкування.

Такі експедиції дають змогу краще розуміти конструктивно-технологічні принципи дерев'яного домобудування, його естетичні та екологічні аспекти. Надзвичайно корисними є й співпраця навчальних закладів, обмін досвідом та ідеями, пошук напрямків подальшого співробітництва. 🏡

Автори статті

**Дяченко В.Ю.,
Суска А.А.,
Шевченко С.А.**

Харківський національний технічний університет сільського господарства ім. Петра Василенка, кафедра деревооброблювальних технологій та системотехніки лісового комплексу

